

**POLONEZII ȘI PROBLEMA POLONEZĂ ÎN VIZIUNEA UNOR DIPLOMAȚI
STRĂINI ACREDITAȚI LA ISTANBUL (1791-1797)**

Veniamin CIOBANU

Între crizele care au zguduit sistemul politic european în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, criza poloneză a avut implicații deosebite asupra configurării raportului de forțe din Europa Centrală și de Est, deoarece fenomenul a fost unul din componentele problemei orientale. Apărută la sfârșitul secolului anterior, ca urmare a deteriorării progresive a situației interne și a poziției internaționale ale Imperiului Otoman, al cărei debut se plasează încă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, *chestiunea orientală* a dominat relațiile interstatale din Europa, până la începutul celui de al treilea deceniu al secolului al XX-lea. Deoarece dispariția, previzibilă, a Imperiului Otoman, ca putere europeană, cel puțin, datorită așa cum am menționat, agravării deteriorării situației sale interne și, pe cale de consecință, a poziției sale internaționale, *care a constituit esența problemei orientale*, ar fi exacerbât contradicțiile de interese dintre puterile europene, fie ele *politice și geostrategice*, sau *numai politice*, ce ar fi produs, fără îndoială, un seism atât de puternic în sistemul politic continental, încât nici una dintre puterile mari sau de rang secund, care urmăreau să profite cât mai mult posibil de pe urma prăbușirii Imperiului Otoman, nu ar fi putut să-i gestioneze consecințele. Ca urmare, puterile europene, implicate direct sau indirect în rezolvarea problemei orientale, au urmărit ca nici una dintre ele, separat sau în diverse combinații, să nu aibă posibilitatea de a o „soluționa”, prin adjudecarea unor câștiguri teritoriale cât mai avantajoase pe seama statului otoman, care ar fi dezavantajat pe ceilalți competitori la adjudecarea „moștenirii” Imperiului Otoman. De aceea, istoria problemei orientale a cunoscut numeroase formule de „rezolvare”, între care și cele de a se restrânge amploarea problemei orientale, prin lichidarea unor componente ale sale, cum a fost de exemplu, *problema poloneză*. Or, în această competiție s-a angajat, alături de Rusia și Austria, și Prusia, pentru care expansiunea către Nord-Estul Europei a constituit un obiectiv permanent, începând, mai ales cu debutul secolului al XVIII-lea, când Prusia s-a proclamat regat¹. Mai ales că, pe lângă obiective de natură geostrategică, Prusia mai

¹ Cf. Karl Pröhl, *Die Bedeutung preußischer Politik in der Phasen der orientalischen Frage. Ein Beitrag zur Entwicklung deutsch-türkischen Beziehungen von 1606 bis 1871*, Frankfurt am Main, Bern, New York, f.a., p.19 și urm.

era motivată și de specificul sistemului politico-instituțional polonez care era foarte vulnerabil la ingerințele externe.

Ca urmare, enumerând principalele vicii ale sistemului politic-instituțional al Republicii Nobiliare Polone, regele Prusiei, Friedrich al II-lea, conchidea, în Testamentul său politic, redactat în anul 1768: *la Pologne ne peut à peine se compter entre les puissances de l'Europe* și că *en un mot, c'est selon moi, la dernière nation de l'Europe*¹. Remarca cea mai interesantă pe care a făcut-o monarhul prusian, în context, din perspectiva tematicii abordată în aceste rânduri, se referă, însă, la faptul că, tot după părerea sa, *il y a longtemps que la Pologne serait subjuguée, si la jalousie de ses voisins, armés contre l'ambition des princes qui voudraient la soumettre ne les eût retenus dans les bornes de la modération*².

Limitele acelei „moderații” s-au dovedit a fi fost însă foarte flexibile, în concepția vecinilor Poloniei, flexibilitate determinată tocmai de acea „gelozie” invocată de monarhul prusian. În cazul Prusiei, ea era întreținută de problema preponderenței în spațiul german, preponderență pe care și-o disputa, după cum bine se știe, cu Austria. Neputând s-o tranșeze direct, fiecare dintre ele a căutat „hors de l'Allemagne les forces qui devaient leur donner la suprématie en Allemagne”³. Această rivalitate s-a întâlnit cu pretinsa „misiune civilizatoare” a Rusiei, în Orientul European, din care a rezultat, în cele din urmă, decizia lor de a încerca să amortizeze impactul contradicțiilor de interese, pe seama Poloniei și a provinciilor europene ale Imperiului Otoman. Astfel încât prima împărțire a Poloniei, din anul 1772, nu a făcut altceva decât *d'ajouter à la question d'Orient une question plus urgente, plus grave et plus menaçante encore: la question polonaise*⁴. Evoluția problemei orientale, de după această dată, conținea însă suficiente indicii că prima împărțire a Poloniei nu avea să fie și ultima, operată pe acest fundal. Deoarece, așa cum remarca bine cunoscutul diplomat și om politic francez, Charles Gravier, conte de Vergennes, ministrul Afacerilor Străine al Franței, *the thrust of European ambitions and rivalries now reached as far east as the Ottoman Empire*,

¹ Heinz Duchhardt, *Politische Testamente und andere Quellen zum Fürstenethos der frühen Neuzeit*, Darmstadt, 1987, p.246.

² *Idem*.

³ Albert Sorel, *La question d'Orient au XVIIIe siècle*, Paris, 1902, p.276.

⁴ *Idem*, p.275; în ceea ce o privește, Rusia, al cărei drum către Europa i-a fost deschis, după părerea lui Albert Sorel, de către Prusia, în timp ce Austria i l-a pregătit pe cel către Strâmtoni, părea să fie cea mai avantajată de rivalitatea pruso-austriacă având ca obiect dominarea Germaniei; istoricul a fost totuși de părere că *au moment où elle se ferait gloire de la mission d'humanité qu'elle accomplissait en Orient, elle se condamnait elle-même en Pologne à la plus sanglante des contradictions: pour relever en Turquie la civilisation byzantine, elle était forcée d'asservir en pleine Europe la civilisation européenne* (cf. *Ibidem*, p.278); pentru o sinteză a împrejurărilor în care au fost efectuate cele trei împărțiri ale Poloniei, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar care nu intră în tematica acestor rânduri. Vezi, mai recent, Tadeusz Cegielski, Łukasz Kadzieba, *Rozbiory Polski 1772-1793, 1795*, Varșovia, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, *passim*, 1990; J. Łukowski, *The Partition of Poland 1772, 1793, 1795*, Londra, 1999, *passim*.

which could experience the fate of Poland¹. Cum împărțirea, efectivă, a Imperiului Otoman se dovedea a fi imposibilă, din cauza incapacității competitorilor de a tranșa problema apartenenței Istanbulului, deci a Strâmtorilor, de Vergennes, *predicted that the insolubility of the Ottoman question would ricochet fatally upon the remnant of independent Poland*².

Izbucnirea revoluției franceze a determinat însă și atenuarea, cel puțin formală, a rivalităților dintre Prusia și Austria, în spațiul german și în cel oriental, determinându-le, la scurt timp după pacificarea Europei Orientale, consacrată de tratatul de pace ruso-turc de la Iași, din 9 ianuarie 1792³, să pună bazele primei coaliții antifranceze. Tratatul de alianță, încheiat de împăratul Leopold al II-lea, cu regele Prusiei, Friedrich Wilhelm al II-lea, la Berlin, la 7 februarie 1792, avea și trei articole separate. Cel de al doilea formula angajamentul celor două părți contractante de a asigura, de presupus, cel puțin pe durata conflictului militar cu Franța, *statu-quo*-ul politic al Poloniei⁴. Inițiativa introducerii aceluși articol a aparținut, fără îndoială, diplomației austriece care nu agrea tentativa celei prusiene de a profita de declanșarea revoluției franceze, pentru a obține mult râvnitele teritorii poloneze, pe care nu i le-a putut oferi Tratatul de prietenie și alianță defensivă, încheiat de Prusia cu Polonia, la 27 martie 1790⁵. Deoarece regele

¹ Edward Ingram, *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution*. Collected Essays of Alan Cuninghame, vol.I, Frank Caso, Londra, 1993, p.3.

² *Idem*.

³ Cf. pentru tratat, Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renascerii României*, vol. I, 1391-1841, București, 1900, p.219-225.

⁴ *Qu'elles conviendront et inviteront la cour impériale de Russie de convenir avec elles, quelles n'entreprendront rien pour altérer l'intégrité et le maintien d'une libre constitution de la Pologne, qu'elles ne chercheront jamais à placer un Prince de leur maison sur le trône de Pologne ni par un mariage avec la Princesse Infante, ni dans le cas d'une nouvelle élection, et n'emploieront point leur influence pour déterminer la choix de la Rep[ublique] dans l'un ou l'autre cas, en faveur d'un autre Prince, hors d'un concert mutuel entre elles* (cf. *Recueil des principaux Traités d'Alliance, de Paix, de Trêve de Neutralité, de Commerce, de Limites, d'Echange etc conclus par les Puissances de l'Europe tant entre elles qu'avec les Puissances et Etats dans d'autres parties du monde depuis 1761 jusqu'à présent.. par M. de Martens, seconde edit. revue et augmenté par le Bon Charles de Martens, tome V, 1791-1795, à Gottingue, 1826, p.305*) (în continuare, Martens, t.V).

⁵ Cf. Karl Otmar Freiherr von Aretin, *Tausch, Teilung und Länderschacher als Folgen des Gleichgewichtssystems der europäischen Großmächte. Die polnischen Teilungen als europäische Schicksal*, în vol. *Polen und die polnische Frage in der Geschichte der Hohenzollernmonarchie 1701-1871*. Referate einer deutsch-polnische Historikertagung vom 7. bis 10. November 1979 in Berlin Nikolaussee. Herausgegeben von Klaus Zernak. Mit einem Geleitwort von Otto Büsch, Berlin, 1982, p.59; acea tendință era, de altfel, foarte bine cunoscută diplomației europene, inclusiv celei venețiene. Într-un raport, către Senat, din anul 1793, Nicolò Foscarini, bailul Veneției la Istanbul, sublinia faptul ca declanșarea revoluției franceze *prestò largo campo al Re di Prussia di approfite*, în scopul realizării politicii sale orientale în general, a celei poloneze în special (cf. Luigi Firpo, *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato*, vol.XIII, *Costantinopoli (1590-1793)*, Botega di Erasmo, Florența, 1984, p.1143).

Poloniei, Stanislaw August Poniatowski, nu l-a ratificat din cauză că fusese inserată o clauză, potrivit căreia, în schimbul sprijinului pe care i l-ar fi acordat Prusia, în cazul unei agresiuni externe, Polonia se angaja să-i cedeze orașele Gdańsk și Toruń, cu împrejurimile lor¹. Pe de altă parte, Leopold al II-lea urmărea cu interes și simpatie eforturile cercurilor progresiste din Polonia de a eradica tarele sistemului său politic-instituțional, în scopul de a evita, în viitor, producerea unor alte dezastre, de tipul celui din anul 1772. De aceea el a salutat proclamarea Constituției de la 3 mai 1791, pe care o considera *als einen großen Fortschritt auf dem Weg der Menschheit*².

În schimb, Friedrich Wilhelm al II-lea a adoptat o atitudine diametral opusă. După cum se știe, Constituția de la 3 mai 1791 instituia monarhia ereditară în Polonia, în dinastia saxonă a Wettini-ilor, cu scopul evident de a asigura Polonia de eventualitatea, foarte probabilă, a unor alte tentative de dezmembrare teritorială a ei. Ca urmare, regele Prusiei *sah darin eine Bedrohung seiner Vergrößerungspläne*, avansând, cu prilejul tratativelor cu austriecii, cererea de despăgubire pentru eforturile de război, împotriva revoluției franceze, pe seama Poloniei³.

Refuzul austriecilor de a-i se da planurile nu l-a descurajat pe regele Friedrich Wilhelm al II-lea, care a găsit repede partenerul de tratative și de acțiune, în persoana Ecaterinei a II-a. Împreună au pus la punct și efectuat cea de a doua împărțire a Poloniei, consacrată de acordul semnat la Petersburg, la 23 ianuarie 1793⁴, proclamarea Constituției de la 3 mai fiind considerată drept cauza esențială a deciziei celor doi monarhi⁵.

Cea de a doua împărțire a Poloniei a provocat, după cum se știe, un nou val de emigrare a polonezilor din provinciile anexate, mulți dintre aceștia refugiindu-se în Principatele Române, ceea ce a produs noi complicații, în domeniul statutului lor juridic⁶. Apoi, izbucnirea insurecției poloneze, în luna martie 1794, a obligat Prusia să-și disperseze forțele militare, retrăgând o armată de pe frontul francez pe care a trimis-o în Polonia, pentru înăbușirea insurecției⁷. Concomitent cu acțiunile militare împotriva

¹ Cf. Veniamin Ciobanu, *The Status of the Romanian Principalities and the Polish Question as Reflected in the Prussian Eastern Policy (the End of 18th Century)*, în vol. *Romanian and Polish Peoples in East-Central Europe (17th – 20th Centuries)*, Edited by Veniamin Ciobanu, Editura Junimea, Iași, 2003, p.42.

² Mai mult chiar, *er sah darin eine Herausforderung und erwog eine ständige Verfassung für Galizien* (cf. von Aretin, *op.cit.*, p.58).

³ Cf. *idem*, p.59; de aceea, nota Nicolò Foscarini, regele Prusiei *cooperò alla distruzione della nuova costituzione di quella Repubblica* (cf. Firpo, *op.cit.*, p.1143).

⁴ Cf. von Aretin, *op.cit.*, p.60.

⁵ Mai precis, *le bouleversement qui est survenu dans la constitution et dans le régime intérieur de la République de Pologne par la révolution illégale de 3 May 1791, les désordres qui n'ont cessé de la déchirer depuis cette malheureuse époque et les progrès que l'esprit d'innovations pernicieuses commençait à y faire* (cf. Martens, t.V, p.544).

⁶ Vezi, pentru detalii, Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, Editura Academiei, București, 1980, p.151 și urm.

⁷ Cf. von Aretin, *op.cit.*, p.60.

insurgenților, Prusia urmărea cu atenție toate demersurile conducătorilor insurecției, îndeosebi cele de la Istanbul, menite să obțină sprijin militar și diplomatic din partea Porții Otomane. În acel context a aflat Friedrich Wilhelm Ernst von Knobelsdorff, trimisul extraordinar al Prusiei pe lângă Poarta Otomană, că emisari ai insurecției, sosiți la Istanbul, la 27 septembrie 1794, *ont offert à la Porte le projet de la formation d'une nouvelle principauté, dépendante de la Porte à l'instar de celles de Moldavie et de Valachie*, și după modelul proiectului propus, tot Porții Otomane, de șefii Confederației de la Bar, pentru Podolia, în anul 1768¹. După părerea diplomatului prusian, proiectul *viza particulièrement des provinces russes du dernier partage* (a Poloniei - n.n.) *et limitrophes de la Moldavie*².

După înfrângerea definitivă a insurecției poloneze, în luna noiembrie 1794, Rusia, Austria și Prusia au început *das Feilschen über die Teilung der Reste des polnischen Territoriums*³. Tratatul dintre Rusia și Austria au avansat cu repeziciune. Începute la 15 decembrie 1794, ele s-au încheiat la 3 ianuarie 1795, când a fost semnat acordul de la Petersburg care consacra cea de a treia împărțire a Poloniei⁴. Deosebit de dificile s-au dovedit a fi fost însă tratativele cu Prusia, din cauza pretențiilor teritoriale ale acesteia, în Polonia, considerate de ruși și de austrieci ca fiind deosebit de exagerate, și care, pentru a și le impune, s-a grăbit să iasă din prima coaliție antifranceză, încheind pacea separată cu Franța, la Basel, la 5 aprilie 1795. Diferențele au fost totuși aplanate, Prusia aderând la acordul ruso-austriac, din 3 ianuarie 1795, la 24 octombrie același an⁵.

Totuși, deși aderase la Tratatul în discuție, diplomația prusiană nu considera încă problema poloneză ca fiind rezolvată, din perspectiva intereselor sale în zonă, motiv pentru care ratificarea Tratatului era condiționată de către regele Friedrich Wilhelm al II-lea *de quelques explications importantes*⁶, sintagmă sub care se ascundea tendința de a asigura Prusiei dacă nu un anume ascendent, în comparație cu celelalte două puteri copartajante, cel puțin asigurarea că partenerii sale nu aveau să-și însușească zone din fostul teritoriu al Poloniei care să-l dezavantajeze, mai ales din punct de vedere geostrategic. Prin urmare, Friedrich Wilhelm Ernst von Knobelsdorff a primit misiunea de la suveranul său de a urmări cu cea mai mare atenție toate demersurile diplomatice întreprinse în Capitala otomană de reprezentanții puterilor

¹ Neculai Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol.II, București, 1896, p.351 și n. 3 și 4.

² *Idem*, p.351.

³ Marian Zgórniak, *Die II. und III. Teilung Polens und die französische Revolution*, în vol. *Die französische Revolution und Europa 1789-1799*, Saarbrücken, 1989, t.2, 1992, p.247.

⁴ Cf. von Aretin, *op.cit.*, p.60.

⁵ Cf. Ciobanu, *The Status...*, p.51.

⁶ Cf. depeșa regelui Friedrich Wilhelm al II-lea adresată lui von Knobelsdorff la 23 noiembrie 1795, în *Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question*, vol.V: *Prussian and English Diplomatic Reports, 1791-1803*, Edited by Veniamin Ciobanu, Editura Junimea, Iași, 2006, p. 44 (în continuare, *Europe and the Porte*, V).

interesate în rezolvarea problemei poloneze care ar fi putut afecta poziția Prusiei în această chestiune. În primul rând trebuia să urmărească evoluția raporturilor dintre reprezentantul diplomației franceze la Istanbul, Raymond Verninac de Sanite-Maure, trimisul extraordinar al Republicii Franceze, care nu făcea nici un secret din intenția acesteia de a declanșa o nouă insurecție în teritoriile poloneze, cu scopul de a slăbi coeziunea coaliției antifranceze, și emigranții polonezi ajunși în Capitala otomană. Or, potrivit constatărilor diplomatului francez, transmise regelui său la 10 septembrie 1795, Prusia nu ar fi avut nici un motiv să fie îngrijorată, atunci, din acest punct de vedere. Deoarece *la plupart des Polonois, qui vivent ici sous la protection du Sieur Verninac, viennent de la quitter et prétendent être mécontent de lui*¹. Mai mult chiar, aceștia ar fi dat publicității un memoriu prin care dezvăluiau „secretele” lui Verninac, iar unul dintre ei, bănuind de diplomatul francez că ar fi fost autorul aceluia memoriu, s-a refugiat, de teama repercusiunilor, la Misiunea diplomatică a Rusiei, intrând în serviciul țarinei². Aderarea Prusiei la, 24 octombrie 1795, la acordul austro-rus din 3 ianuarie 1795 care consacra cea de a treia împărțire a Poloniei, i-a oferit lui Friedrich Wilhelm Ernst von Knobelsdorff prilejul de a-și exprima satisfacția produsă de acel eveniment și convingerea că Poarta Otomană nu avea să reacționeze în mod negativ. Căci, potrivit opiniei sale, Poarta *verroit même avec satisfaction la fin de l'existence d'un etat tel que la Pologne, qui par les vices de son Gouvernement, par le caractère leger, insequent et turbulent de ses habitants, mis en effervescence par des idées revolutionnaires, avoit été dangereux pour tous ses voisins et auroit, s'il eu continué d'exister, occasionné des troubles qui auroient pû devenir dangereux pour le repos de la Porte*³. Din acest motiv, credea el, Poarta *pouvoit regarder avec indifference les acquisitions de la Russie parceque cette Puissance par l'ascendant que son influence lui avoit souvent donné en Pologne, l'avoit pour ainsi dire rendu maitre de ce país, tandis que à present, elle seroit assez occupée à consolider sa Puissance sur un tiers de la Pologne*⁴, părere care, firește, nu corespundea realității, deoarece turcii erau deosebit de îngrijorați de sporirea teritorială a Rusiei în Nordul Europei, dar nu puteau, datorită situației interne și a poziției internaționale deosebit de critice ale Imperiului Otoman, întreprinde nimic pentru a li se opune. Diplomatul prusian interpreta însă, desigur, cu intenția de a-l flata pe suveranul său, acea rețineră a Porții Otomane ca o expresia a considerației acesteia față de Prusia și regele său, ale cărei interese în problema poloneză nu dorea să le discute. Deoarece, în cazul în care ar fi intervenit în această problemă, *une levée de bouclier de la part des Turcs auroit pû etre à craindre*⁵.

¹ *Europe and the Porte: New Documents on the Eastern Question*, vol.II: *Swedish Diplomatic Reports, 1798-1799*, Edited by Veniamin Ciobanu, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 2001, p.201 (în continuare, *Europe and the Porte*, II).

² *Idem*.

³ *Ibidem*, p.213.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p.225.

Totuși, în pofida asigurărilor reprezentantului său, Friedrich Wilhelm al II-lea continua să fie interesat de evoluția raporturilor dintre Rusia și Imperiul Otoman care puteau fi deteriorate, cu repercusiuni negative pentru Prusia, în problema poloneză, de prezența refugiaților polonezi în Moldova și Țara Românească. De aceea, la 8 martie 1796, el i-a ordonat să verifice știrea în conformitate cu care în Țara Românească se aflau, la acea dată, circa 4000 de polonezi, sub comanda lui Joakim Denisko și a unui oarecare Haskay (Hascax, Hassac), potrivit informațiilor pe care le avea regele, *où les suppose en connexion avec leurs compatriotes, tant émigrés que demeurant sous la domination des trois Cours copartageantes et on leur attribue principalement le dessein de fomenter des troubles dans l'intérieur de la Russie; deoarece l'on crains que l'inconduite des susdits Polonais réfugiés en Wallachie, ne fournissent à l'Impératrice l'occasion et ne lui facilite les moyens de s'emparer de cette Principauté et de Moldavie, sous le prétexte de mettre ses États en sûreté contre toute entreprise de ce coté-là*¹. Conformându-se dispoziției regelui, von Knobelsdorff a cules informațiile solicitate și a ajuns la concluzia că *ces bruits se trouvent sans fondement, et excepté les 12. ou 17. Polonois, qui autrefois séjournaient icio, et du nombre desquels est le Sr Demiskof* (adică Joakin Denisko – n.n.), *qui peut-etre pourroit se trouver la bas, faut d'avoir pu passer les frontières de deux Cour Imperiales* (adică ale Austriei și ale Rusiei – n.n.) *et quelques familles que depuis longtems se sont retirés à Jassy, il n'y a pas d'autres Polonois dans ces contrées*, informații care, pretindea el, erau confirmate și din surse austriece și ruse².

Suficiente motive de neliniște avea diplomația prusiană și din cauza atitudinii ambigue a celei franceze, în problema poloneză. După încheierea păcii de la Basel, din 5 aprilie 1795, Franța se erija, oficial, în susținătoarea intereselor Prusiei în această chestiune, cu scopul de a agrava disensiunile dintre ea și celelalte două puteri copartajante și a o împiedica astfel să reintre în prima coaliție antifranceză, alături de Austria și Marea Britanie care nu o părăsiseră, încă. În această ordine de idei, este de notat opinia lui Jean Baptiste Annibal Aubert du Bayet, ambasadorul Franței la Istanbul, potrivit căreia polonezii trebuiau să declanșeze o nouă revoltă, doar în zonele ce fuseseră anexate de Austria și de Rusia. O idee pe care von Knobelsdorff nu o agrea însă câtuși de puțin, deoarece, credea el, *ce seroit allumer un incendie dont personne ne peut prévoir les suites et que d'ailleurs la fermentation et les troubles ne gagneroient que trop tot les autres parties de cet ancien Royaume al Poloniei*³. Din contra, în convingerea sa, *le mieux sera donc, que le Sieur Du Bayet avec les sentiments d'attachement qu'il professe envers la Prusse, s'abstient de se mêler de quelque manière que ce soit,*

¹ Cf. Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (Berlin), I. HA, Rep. 11, Auswertige Beziehungen, Nr. 275d, *Turkei*, f.29; publicat, fragmentar, și de Iorga, în *op.cit.*, p.352); pentru Joakim Denisko și rolul lui în acele împrejurări, vezi Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone*, p.163 și urm.

² *Europe and the Porte*, I, p.233.

³ *Europe and the Porte*, V, p.46.

*des idées chimeriques de ces Polonois et se borne les renvoyer tout uniment se soumettre, comme leur interet bien entendu l'exige, à la loi des circonstances*¹.

Regele Prusiei nu împărtășea însă temerile diplomatului său, fiind conștin că unitatea de vederi dintre puterile copartajante, în ceea ce privește statutul juridic al fostelor teritorii poloneze, consacrat de Convenția din 24 octombrie 1795, *servira en meme tems, à abattre les esperances et les projets chimeriques et absolument illusoires, que quelques Polonois réfugiés dans les Pays étrangers, conservoient peutetre encore pour le retablissement de leur ancien Gouvernement, en faisant voir à toute l'Europe, l'union indissoluble qui regne entre elles à cet egard*².

Dacă interesul constant manifestat de diplomația prusiană față de polonezi și problema poloneză era motivat, așa cum s-a putut constata din rândurile anterioare, de considerente de natură geopolitică, dar și politică, un alt stat, situat tot în zona nordică a Continentului, dar care avusese și el granițe comune cu fostul Regat al Poloniei, cu care își disputase, nu o dată, în decursul timpului, supremația în zona Mării Baltice, era la fel de atent la evoluția problemei poloneze. Este vorba de Suedia care, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea făcea eforturi diplomatice susținute, pentru a nu împărtăși soarta Poloniei pe care i-o putea pregăti oricând Rusia, a cărei expansiune către vestul Europei nu putea, așa cum s-a întâmplat, de altfel, să ocolească Peninsula Scandinavă. Vizată era, într-o primă etapă, Finlanda, veche provincie istorică a Regatului Suedez, considerată de cercurile conducătoare ale Imperiului Rus o trambulină de pe care ar fi putut să concretizeze cu mai multe șanse de reușită politica sa de instaurare a controlului său asupra întregului spațiu nord-estic al Europei, ce constituia o poziție strategică de maximă importanță. Atingerea aceluși obiectiv era condiționată însă de succesul unei alte direcții de mare anvergură a politicii externe a Rusiei, și anume Europa Orientală. Deoarece, lichidarea, în folosul ei, a problemei orientale i-ar fi deschis calea către Constantinopol și Strâmtoarele Bosfor și Dardanele, de unde și-ar fi asigurat dominația asupra Mediteranei Orientale. Realizarea unui astfel de obiectiv i-ar fi oferit nu numai resurse economice, ci și o poziție geostrategică de certă valoare cu care și-ar fi putut susține proiectele vizând Europa de Nord-Est.

Așa se explică deci și importanța acordată de diplomația suedeză evoluției problemei poloneze, parte integrantă, așa cum a mai menționat, a celei orientale. Ca urmare, cercurile conducătoare suedeze au urmărit să fie cât mai bine informate în legătură cu evoluția problemei poloneze, dar și a celei orientale. Și cum punctul de observație cel mai potrivit din acest punct de vedere era capitala Imperiului Otoman – Constantinopolul –, unde se ciocneau toate interesele puterilor antrenate în „rezolvarea” problemei orientale și se derulau cele mai subtile intrigi diplomatice care vizau anihilarea reciprocă a concurenților la acapărarea influenței asupra Porții Otomane, considerată, și nu fără temei, un mijloc eficace de contracarare, cu precădere, a politicii

¹ *Idem*.

² *Ibidem*, p.84; pentru alte informații referitoare la locul problemei poloneze în politica orientală a Prusiei din această perioadă, vezi Ciobanu, *The Status of the Romanian Principalities and the Polish Question*, p.39 și urm.

orientale a Rusiei, diplomații suedezi acreditați la Constantinopol au avut și misiunea de a urmări cu atenția cea mai mare posibilă, și evoluția politicii Rusiei în problema poloneză. Or, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, s-a remarcat, din acest punct de vedere, Ignatius Mouradzea d'Ohsson.

Descendentul unei familii de bogați negustori armeni constantinopolitani, el a beneficiat de o aleasă educație și instrucție, însușindu-și, între multe altele, și câteva limbi străine, între care și franceza care era limba diplomatică a vremii. A intrat de timpuriu în slujba Misiunii diplomatice a Suediei de la Istanbul, mai întâi în calitate de dragoman, adică de translator. El a câștigat însă și încrederea cercurilor conducătoare otomane, datorită serviciilor pe care le făcuse, în timpul cât se aflase la Istanbul, în calitate de dragoman al Misiunii diplomatice a Suediei, îndeosebi datorită contribuției sale decisive la încheierea Tratatului de pace și de comerț între Poarta Otomană și Spania, în anul 1784¹. În plus, se făcuse cunoscut și prin activitatea sa de cercetare a istoriei Imperiului Otoman² îndeosebi și beneficia de întinse relații în toate nivelele cercurilor conducătoare otomane. Ca urmare, a fost naturalizat suedez, iar în a doua parte a anului 1795 a fost acreditat cu rangul de ministru plenipontențiar al Suediei pe lângă Poarta Otomană. Din această postură, Ignatius Mouradzea d'Ohsson a putut transmite superiorilor săi de la Stockholm informații, privind diversele aspecte ale evoluției problemei poloneze, pe care le-a însoțit și cu aprecieri proprii. Deoarece a reușit, cu unele mici excepții, să fie în legătură și cu reprezentanții diplomați ai altor puteri străine acreditați la Istanbul, care i-au încredințat, nu o dată, informații referitoare la obiective ale politicii orientale, deci inclusiv în problema poloneză, ale statelor pe care le reprezentau, tocmai datorită relațiilor sale în rândul cercurilor conducătoare otomane pe care sperau să le câștige, prin intermediul lui, pentru cauzele pe care le pledau la Istanbul.

Avizat în legătură cu posibilitatea dispariției Poloniei, Mouradzea d'Ohsson a încercat să determine Poarta Otomană să-și reactiveze politica sa europeană, cu scopul de a împiedica Rusia să dea lovitură de grație Poloniei. Fără rezultat însă, deoarece Poarta Otomană nu era capabilă să facă față unui nou război cu Rusia, alături de care ar fi intrat, fără îndoială, nu numai Austria, ci și Marea Britanie, interesate ca Rusia să fie disponibilă pentru a se alia cu primei coaliții anti-franceze, în care mai rămăseseră cele două puteri și aliatele lor. Ca urmare, Rusia, Austria și Prusia nu au avut nici o problemă să înfăptuiască și cea de a treia împărțire a Poloniei, în *litera și spiritul* Tratatului de la Petersburg din 24 octombrie 1795. Evenimentul nu l-a surprins pe diplomatul suedez care considera că *en effet cet evenement est des plus affligeants*, deși *on devoit cependant s'y attendre*, iar el, reamintea, prevenise, cu mult timp înainte, Poarta Otomană

¹ Cf. *Europe and the Porte. New Documents on the Eastern Question*, vol.IV: *Swedish Diplomatic Reports, 1791-1796*, Edited by Veniamin Ciobanu, Editura Junimea, Iași, 2006, doc. nr.4, nota 14 (în continuare, *Europe and the Porte*, IV).

² Cea mai cunoscută lucrare a sa din acest domeniu este celebrul *Tableau général de l'Empire Othoman divisé en deux parties, dont l'une comprend la législation mahométane, l'autre, l'histoire de l'Empire Othoman...*, publicată, în mai multe volume, la Paris, între anii 1787 și 1820.

asupra aceluși pericol¹. Căci, *j'ai toujours été, d'avis, qu'il falloit soutenir Kosciuszko, quand ce ne seroit qu'avec de l'argent, et avec une armée d'observation* (a turcilor – n.n.) *sur la frontière*². Prin urmare, era el convins, *sa chute* (a lui Tadeusz Kosciuszko – n.n.) *ne pouvoit qu'etrainer celle de la patrie, et faire troubler les voisins dela Pologne*³ deci, inclusiv Imperiul Otoman care, prin intermediul Moldovei, încadrată în sistemul politic otoman, avusese granițe comune cu fostul Regat al Poloniei. Cum cercurile conducătoare otomane, deși consternate de eveniment, nu dau nici un semn că ar fi intenționat să întreprindă ceva pentru a evita efectele ce puteau fi dezastruoase pentru securitatea provinciilor europene al Imperiului Otoman, Mouradgea d'Ohsson a încercat să treacă în revistă toate pericolele cu care urma să fie confruntată Poarta Otomană, ca urmare a celei de a treia împărțiri a Poloniei, în cazul în care continua să rămână în expectativă. În această ordine de idei, raporta el cancelarului Regatului Suediei, la 26 ianuarie 1796, *j'ai parlé de la Triple Alliance entre l'Angleterre et les deux Cour Impériales* (adică Austria și Rusia – n.n.); *de tout ce que ce Ligue avoit d'alarmant pour le reste de l'Europe; du nouveau partage de la Pologne; de l'accroissement dela Puissance Russe, et l'Ambition démesurée de l'Impératrice* (Ecaterina a II-a – n.n.) *et des dangers communs de Ses voisins* (sintagmă prin care înțelegea atât Imperiul Otoman, cât și Suedia)⁴. Le-a indicat, cu acel prilej, chiar și mijloacele prin care turcii ar fi putut încă să limiteze, cel puțin, dacă nu să anuleze, consecințele ultimei împărțiri a Poloniei⁵. Cu alt prilej, el atrăgea din nou atenția cercurilor conducătoare ale Porții Otomane că Rusia nu se mulțumea doar cu desființarea fostei Republici Nobiliare Polone, ci se grăbea să profite de situația internațională, pentru a-și pune în aplicare planurile sale expansioniste pe seama Suediei și a Imperiului Otoman⁶. Și își încheia argumentația printr-o afirmație fără de echivoc a strânsei interdependențe dintre politica orientală și cea nordică ale Rusiei. Căci, *comme la marche de son plan est tracée avec*

¹ *Europe and the Port. New Documents on the Eastern Question*, vol.I: *Swedish Diplomatic Reports, 1795-1797*, Edited by Veniamin Ciobanu, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 2001, p. 125 (în continuare, *Europe and the Porte*, I).

² *Idem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p.143.

⁵ *Je me suis appuyé sur la prudence de se tenir en bonne posture de defence, de relever sans perte de tems l'etat militaire d'augmenter la Marine, de former les Milices, de posséder une nombreuse Artillerie de mettre les places frontieres sur une pied respectable, seuls moyens de maintenir la considération de l'Empire* (Otoman – n.n.), *d'inspirer de la confiance aux Amis* (adică Franței și Suediei, în primul rând – n.n.) *et d'arrêter les projets audacieuses des ennemis* (cf. *ibidem*).

⁶ *La République Polonoise à peine expiré que loin de poser les Armes et de laisser prendre à Ses troupes quelques instans d'haleines, qu'elle ordonne de les faire passer sur les frontières de ses autres voisins* (adică Suedia și Imperiul Otoman – n.n.); *C'est qu'Elle ne veut pas perdre de tems, c'est qu'Elle veut profiter de l'Etat actuel des choses et des circonstances générales de l'Europe et de la position particuliere de ses voisins, de la Suède et de la Porte Ottomane* (cf. *ibidem*, p.162).

*habilité, que donnent les lumieres de l'expérience, elle ne veut cependant déborder vers le Midi qu'après avoir dépourvû à Sa sureté du coté du Nord*¹. Or, tocmai posibilitatea izbucnirii unei noi insurecții în teritoriile poloneze era invocată de Ignatius Mouradzea d'Ohsson, cu prilejul unei întrevederi pe care a avut-o cu Ratib Ebu Bekir, reis-efendi, despre care raporta la Stockholm, la 22 martie 1796, ca fiind motivația principală care explica schimbarea de atitudine a Rusiei față de Poarta Otomană, în sensul că încerca să evite ca aceasta să acorde sprijin polonezilor sau suedezilor², în cazul în care s-ar fi ajuns la un conflict militar ruso-suedez. Altfel spus, diplomatul suedez punea din nou în evidență faptul că politica expansionistă a Rusiei reprezenta un pericol comun atât pentru cauza poloneză, cât și pentru securitatea Suediei și cea a Imperiului Otoman.

Eforturile diplomatice ale lui Mouradzea d'Ohsson erau susținute, la acea dată, de diplomația franceză care era interesată și ea ca Poarta Otomană să se angajeze în rezolvarea problemei poloneze, adică să se alieze cu Franța împotriva Rusiei. Trimisul extraordinar a Franței la Istanbul, Raymond Verninac de Sainte-Maure, a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a convinge cercurile conducătoare otomane că *l'usurpation de la Pologne* deschidea Rusiei *une voie à la conquete des provinces de l'Empire Ottomane*³. Mai mult decât atât, susținea el, *le partage de la Pologne est le prelude du renvoi des Ottomans en Asie, s'ils ne se hatent de prendre les armes*⁴, contra Rusiei, alături de Franța. Apoi, continua el argumentația, *si l'usurpation* (a Rusiei, în Polonia – n.n.) *se consolide, au lieu de ce voisin util* (adică, Polonia – n.n.) *les Ottomans vont avoir un implacable ennemie* (Rusia – n.n.) *disposant d'une population nombreuse; maitre de tous les debouchés à même d'entrer de plein pied dans la Valachie et dans la Moldavie, et d'enlever ces Provinces, avant même que le bruit de leur marche soit parvenu à Constantinople; puissant dans ces nouvelles Provinces en hommes, en chevaux, en munitions de tout espece; trouvant dans des vastes forets des bois de construction en abondance; versant au moyen des fleuves commodes les productions de ses anciens et nouveaux domaines, dans la Baltiques et le Pont Euxin*⁵.

În pofida eforturilor diplomației franceze și a celei suedeze, Poarta Otomană nu s-a lăsat convinsă să se angajeze activ în rezolvarea problemei poloneze, din perspectiva intereselor celor două diplomații. Iar printre numeroase alte argumente care pledau pentru menținerea acestei atitudini de neutralitate, Ignatius Mouradzea d'Ohsson constata, la începutul lunii martie 1796, că *le Divan est dans la persuasion qu'il n'y a plus rien à esperer du coté des Polonois, attendu 1mo: la garantie mutuelle des 3*

¹ *Ibidem*, p.163.

² *Ibidem*, p.185.

³ Cf. raportul lui Ignatius Mouradzea d'Ohsson, adresat cancelarului Regatului Suediei, din 22 martie 1796, în *Ibidem*, p.194.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*; pentru alte detalii referitoare la politica Franței în problema poloneză, din această perioadă, vezi Veniamin Ciobanu, *Problema poloneză în propaganda misiunii diplomatice a Franței la Istanbul (1794-1795)*, în vol. *Romania: A Crossroads of Europe*, Edited by K.W. Treptow, The Centre for Romanian Studies, Iași, Oxford, Palm Beach, Portland, 2002, p.57-68.

Puissances copartageantes (Austria, Prusia și Rusia – n.n); 2do: *le sort de Varsovie, aujourd'hui au pouvoir Prussien* (anexată de Prusia, în urma aderării sale la Tratatul austro-rus din 3 ianuarie 1795 care consfințea cea de a treia împărțire a Poloniei – n.n.) *qui est le nojau principal des insurgens et 3°: l'état des provinces echues à la Russie, ou les habitans dissidens sont de tout temps attaché à la domination actuelle*¹.

Astfel că lichidarea, și *de jure*, a statului polonez a fost consacrată de acordul pe care cele trei puteri copartajante – Austria, Rusia și Prusia – l-au semnat. la Petersburg, la 26 ianuarie 1797, ocazie cu care a fost ștearsă din terminologia internațională și denumirea de Polonia². Ca urmare, la 9 august 1797, reprezentantul diplomatic al Austriei, cel al Rusiei și cel al Prusiei au prezentat o Notă comună, *sur laquelle ils font part au Gouvernement Ottoman que leurs Gouvernemens venaient de consommer par un Acte définitif* (adică tratatele de delimitare a noilor lor frontiere, stabilite pe teritoriul polonez – n.n.) *la anéantissement de la ci devant Pologne*³. O știre pe care cercurile conducătoare de la Istanbul au primit-o, potrivit informației trimisă la Stockholm de Ignatius Mouradgea d'Ohsson, *avec une silence morne*⁴. Pe de altă parte, von Knobelsdorff îl informa însă pe rege că marele dragoman Constantin Ipsilanti îl asigurase că Poarta Otomană dorea ca Prusia să ocupe întregul teritoriu al fostului stat polonez, dar că Poarta *ne pouvoit voir du même oeil l'agrandissement des deux Cour Imperiales* (Austria și Rusia – n.n.) *et le partage a son inscu, et sans participation d'un Royaume limitrophe de la Turquie* (adică Polonia – n.n.), *au moins auroit-on dû donner quelque parcelle aux Turcs*⁵, firește, din teritoriul fostei Republici Nobiliare Polone.

Prin urmare, Poarta Otomană era nemulțumită nu atât din cauză că Polonia fusese împărțită – de altfel, nici nu ar fi putut-o împiedica – cât, mai ales, pentru faptul că puterile copartajante nu luaseră în calcul și interesele sale din zonă. Or, acea „parcelă” la care făcea referire marele dragoman al Porții, Constantin Ipsilanti este de presupus că viza zona de sud-est a fostei Republici Nobiliare Polone care constituise granița acesteia cu Imperiul Otoman, recte cu Moldova, și unde se afla cetatea Camenița, punct strategic de mare importanță și pentru Imperiul Otoman. Or, la acea dată, zona era adjudecată deja și, prin urmare, ar fi fost *dangereux et inutile* din partea turcilor *de montrer des humeur sur une chose fini*⁶. Friedrich Wilhelm Ernst von Knobesdorff a profitat însă de ocazie pentru a da din nou expresie indispoziției celor trei puteri copartajante provocată de politica Porții Otomane față de Franța pe care o considerau ca fiind favorabilă obiectivelor acesteia în Europa Orientală. Ca urmare, i-a sugerat marelui dragoman că, dacă Poarta se considera îndreptățită să primească unele

¹ *Europe and the Porte*, I, p.189; pentru detalii privind politica Porții Otomane în problema poloneză, vezi Veniamin Ciobanu, *Statele nordice și problema orientală (1792-1814)*, Editura Junimea, Iași, 2005, p.196 și urm.

² Cf. *Europe and the Porte*, I, p.359

³ *Idem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Europe and the Porte*, V, p.161.

⁶ *Idem.*

teritorii ca urmare a modificărilor survenite în harta politică a Europei, atunci era trebuia să le reclame de la „aliata” sa Franța, care tocmai încheiase procesul de împărțire, cu Austria, a teritoriilor fostei Republici a Veneției. În consecință, Franța *devroit bien donner un lot aux Turcs, et que les Iles Venitiennes situés sur les côtes de l'Empire Ottoman devroient lui etre adjuges*¹, ceea ce, dacă s-ar fi putut realiza, ar fi limitat zona de influență a Franței în Mediterana Orientală, spre beneficiul adversarelor acesteia.

Se încheia astfel o altă fază din evoluția problemei poloneze, în parametrii în care s-a desfășurat în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea. Din motive ce nu mai trebuie subliniate, am punctat doar acele elemente care pot reliefa importanța pe care a avut-o această problemă în configurarea politică a Orientului European, în perioada cronologică cuprinsă între proclamarea Constituției de la 3 mai 1791 și Convenția de la Petersburg din 26 ianuarie 1797, care a „închis” problema poloneză, din punctul de vedere al lui *jus publicum europaeum*. Ea a rămas totuși „deschisă”, în raporturile politice interstatale din Europa, timp de aproape încă un secol și jumătate, constituind, împreună cu problema românească, un element distinct al problemei orientale.

Résumé

L'auteur met en évidence surtout l'image sur les Polonais et le problème polonais des représentants diplomatiques accrédités à Istanbul appartenant à deux Etats l'intérêts desquels dans ce domaine étaient toutefois diamétralement opposés. Il s'agit d'une part de celui de Prusse, qui suivait à déterminer la Porte de ne pas s'opposer à la consolidation des positions qui la Prusse a acquis en Pologne comme résultat des derniers partages de ce pays, c'est-à-dire celui de 1793 et celui de 1795. Pour cet raison son image sur les Polonais et le problème polonais a été défavorable.

De l'autre part il s'agit de représentant diplomatique de Suède qui à cause du fait que la Russie représentait un permanent péril à l'adresse de la sécurité de la Suède dans l'espace baltique tentait à déterminer la Porte de s'opposer à la politique polonaise de cet Etat. C'est pourquoi il a manifesté une évidente sympathie pour les Polonais et pour leur efforts de se soustraire à la domination de la Russie, et a prouvé en même temps qu'il a compris les dimensions du problème polonais dans le contexte du question orientale.

¹ *Ibidem.*